

Diskursanalyse

Diskursanalysen er en type metodologi, der forbinder videnskabsteoretiske perspektiver, teorier og metoder, og den kan anvendes, hvis du fx er interesseret i at afdække, hvordan samfundsmæssige og politiske diskurser former eller begrænser lærer og pædagogers hverdag, eller hvordan diskurser, dvs. en sammenhæng af udsagn, er med til at skabe, forme, og opretholde en forståelse og praksis.

Af Christina Haandbæk Schmidt, peer reviewet af Thomas Illum Hansen, udgivet 2020

Nøglebegreber

Diskurs

Metodologi

Kritisk diskursanalyse

Konstruktivistisk diskursanalyse

Afselvfølgeliggøre

Hvorfor?

Diskurs er en sammenhængende kæde af udsagn, som vi kan identificere i samtaler, fortællinger, argumenter og taler (Holtug, 2020). Winther Jørgensen og Phillips definerer en diskurs som "en bestemt måde at tale om og forstå verden (eller et udsnit af verden) på" (Winther Jørgensen & Phillips, 1999, s. 9). En diskursanalyse er således en analyse af, på hvilken måde en afgrænset gruppe tænker, og taler om verden på. Formålet med en diskursanalyse er, udover at identificere diskurser, at vise, at de ting, vi anser som selvfølgelige eller naturlige, er et resultat af, at bestemte opfattelser er blevet dominerende. Målet med diskursanalysen er, at vise og afselvfolgeliggøre de dominerende opfattelser for på den måde at udvide den måde vi kan tænke, tale og handle på.

Hvordan?

Diskursanalyse er ikke en metode, men snarere en metodologi, der forbinder videnskabsteoretiske perspektiver, teorier og metoder i forsøget på at besvare konkrete forskningsspørgsmål. Det betyder, at du selv skal konstruere en analysestrategi, hvor du forbinder dit formål og undersøgelsesspørgsmål med de overordnede perspektiver og de enkelte trin i analysen. Som udgangspunkt er diskursanalysen funderet i et socialkonstruktivistisk perspektiv, der handler om at forstå og forklare konstruktioner af givne fænomener, identiteter eller magtrelationer. Hardy & Phillips (2002) skelner mellem 'kritiske' og 'konstruktivistiske' tilgange til diskursanalysen.

Den kritiske diskursanalyse

Denne tilgang er inspireret af Michel Foucault og handler typisk om at afdække magtrelationer, herunder hvordan samfundsmæssige og politiske diskurser former den sociale virkelighed og begrænser pædagoger/læreres tænke-, tale- og handlemuligheder. Ud over Foucault tæller den kritiske tilgang også Normann Fairclough, Ernest Laclau og Chantal Mouffe.

Med den kritiske diskursanalyse, som også betragtes som anden generation af diskursanalysen (Torfing, 2013), udvides diskursbegrebet til ikke kun at omhandle det talte og skrevne sprog, men at omfatte enhver *sproglig medieret social praksis*, fx læreres undervisningspraksis eller pædagogers praksis. Ifølge Fairclough er en diskurs en samling af sociale omgangsformer, hvorfor det diskursive inkluderer alle former for tale, skrift, visuelle udtryk, kropssprog mv. Med henblik på at identificere en diskurs, kan de konkrete analyseobjekter være et bredt udvalg af tekster, (politiske) dokumenter, film, fotos, (deltager)observationer, interview mv.

Den konstruktivistiske diskursanalyse

Den konstruktivistiske tilgang er mindre fokuseret på politiske forhold og mere interesseret i at udvikle forståelser af konstruktivistiske processer inden for et givent felt, fx hvordan personalekultur forhandles mellem personalet på en skole eller i en institution. Denne tilgang kan beskrives som tredje generation af diskursanalysen, der udvider forståelsen af diskurs til at omfatte alt det sociale. Med henvisning til Derrida kan man argumentere for, at der ikke er noget uden for diskursen – alle politiske, kulturelle, økonomiske og teknologiske systemer er diskursivt konstruerede (Torfing, 2013, s. 204). Målet med en konstruktivistisk diskursanalyse er at nå frem til en forståelse af de måder, hvorpå diskurser er med til at skabe og opretholde en bestemt form for forståelse og praksis, fx hvordan særlige forståelser af inklusion opretholdes gennem den måde, hvorpå personalet på en given skole eller institution handler og taler om inklusion. De konkrete analyseobjekter kan være sociale omgangsformer, indbyrdes relationer, samtaler som indfanges via deltagerobservationer, video- og lydoptagelser, interview, artefakter, institutionsbeskrivelser mv. Kenneth Gergen, Rom Harré, Margaret Wetherell og Jonathan Potter tilhører den konstruktivistiske tilgang.

Relevante begreber

Når du har valgt, hvilket formål og hvilke spørgsmål din diskursanalyse skal svare på, skal du i gang med at konstruere din analysestrategi. Der findes en række begreber, som du kan anvende som værktøjer i opbygningen af din analysestrategi.

Flydende betegner er et ord, der i sig selv er tomt, dvs. uden nogen bestemt betydning, men som i diskursen udfyldes med en bestemt betydning. Hvis ordet indgår i en anden diskurs, vil det betydningsbestemmes på en anden måde og derved opnå en anden og potentiel modsatrettet betydning (Laclau & Mouffe, 2002).

Nodalpunkt er det centrale ord, der strukturerer diskursen. Nodalpunktet sammenkæder, og er med til at bestemme den måde, som de andre ord i diskursen kan forstås på. Ofte er nodalpunktet det begreb, fænomen eller begivenhed, som du ønsker at bygge diskursanalysen op om, men hvis du, som i nedenstående eksempel, undersøger en diskursformation bestående af flere diskurser, kan der være flere nodalpunkter – én for hver diskurs.

Ækvivalenskæder er de betydningskæder, der opstår i en diskurs, når bestemte ord og begreber kædes sammen omkring et nodalpunkt.

Antagonisme er et begreb for konflikt mellem forskellige diskurser. Når to eller flere diskurser står i et modsætningsforhold til hinanden, og har forskellige perspektiver på verden, opstår en antagonisme.

Hegemoni betegner en opløsning af antagonismen, hvor én diskurs ender med at blive den dominerende måde at tænke og tale om verden på.

Diskursanalysen i praksis

Som eksempel på en kritisk diskursanalyse har jeg sammen med Malene Slott (Schmidt & Slott, 2020 in review) anvendt diskursanalyse til at undersøge, hvordan begrebet leg i Dagtilbudsloven bliver brugt til at styre pædagogers arbejde i daginstitutioner. Vi har analyseret forskellige politiske dokumenter for at forstå og forklare, hvilke forskellige diskursive betydninger leg tillægges. Med henblik på at kunne undersøge leg uden forudgående betydnings-fastsættelser, har vi analyseret leg som en *flydende betegner*, dvs. som et tomt begreb, hvor forskellige aktører kæmper om at bestemme betydningen af leg. Derefter har vi ledt efter de betegnere, dvs. ord og begreber, der bruges til at betydningsfastsætte leg, og vi har identificeret tre *ækvivalenskæder*/betydningskæder, der struktureres af tre forskellige *nodalpunkter* hhv. læring, udvikling og dannelse. Med etablering af nodalpunkter og ækvivalenskæder har vi således identificeret tre legediskurser, som står i et *antagonistisk* forhold til hinanden, og som kæmper om at opnå *hegemoni*.

Litteratur:

Holtug, Nils: diskurs i Den Store Danske på lex.dk. Hentet den 27. maj 2020 fra

<https://denstoredanske.lex.dk/diskurs>

Jørgensen, M. W. & Phillips, L. (1999). *Diskursanalyse som teori og metode*. Frederiksberg:

Samfundslitteratur – Roskilde Universitetsforlag.

Schmidt, C.H. & Slot, M. (2020 in review). *Leg som læring, udvikling og dannelse*.

Fordybelseslitteratur:

Laclau, E. & C. Mouffe (2002). Hvorfor betyder tomme udtryk noget i politik? I: C. Jensen & A. D. Hansen

(red.) *Det radikale demokrati – diskursteoriens politiske perspektiv*. Frederiksberg: Roskilde

Universitetsforlag.

Phillips, N. & Hardy, C. (2002): *Discourse Analysis. Investigating Processes of Social Construction*. Sage

Publications.

Torfiging, J. (2013). Diskursteori. I: H. Andersen & L.B. Kaspersen, *Klassisk og moderne samfundsteori*. (s. 197-216). København: Hans Reitzel.

LÆRE
MIDDEL
○ DK